

СПЕЦИФІКА РОБОТИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SPECIFICS OF PRACTICAL PSYCHOLOGIST'S WORK IN THE PRESCHOOL INSTITUTION

У статті розкрито теоретичні основи методики роботи практичного психолога в закладі дошкільної освіти. Здійснено аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми, доведено актуальність її. Одним із найважливіших етапів є дошкільний період життя. І саме тому психологічне забезпечення розвитку дитини в закладі дошкільної освіти, її навчання й виховання набувають великого значення в подальшому житті кожної особистості. Змістом діяльності практичного психолога закладу дошкільної освіти є охорона психічного здоров'я всіх учасників педагогічного процесу ЗДО. Основним змістом роботи практичного психолога є проблема дитини.

Розкрито й обґрунтовано, що той чи інший віковий період сензитивний для розвитку певних психічних процесів, властивостей, психологічних якостей особистості, а тому й до певного типу впливів. Тому дитина на кожному віковому етапі має потребу в особливому до себе підході.

За результатами вивчення досвіду практичних психологів дошкільних установ можна стверджувати, що їхня діяльність дуже різноманітна за розумінням ними значення своєї професійної діяльності, за формами й методами її здійснення, вона вимагає від психолога осмислення та узагальнення своїх завдань і цілей.

Доведено, що психологічна служба діє з метою збільшення ефективності освітнього процесу, своєчасного виявлення труднощів, проблем та умов індивідуального розвитку особистості, корекції міжособистісних стосунків усіх учасників педагогічного процесу, профілактики відхилень в індивідуальному розвитку та поведінці. Її метою є максимальне виявлення творчих здібностей дитини і створення умов для їх розвитку, формування здорового способу життя, подолання кризових життєвих ситуацій тощо.

Одне з найважливіших завдань психолога – зробити все можливе, щоб забезпечити гуманізацію виховної роботи в закладі дошкільної освіти. Якщо психолог і вихователь, організуючи діяльність освітнього процесу, допоможуть дітям утвердитися в отриманні будь-якого результату й відчувати свою потрібність у групі, тоді діти будуть відкриті й підготовлені до подальшого життя в закладі дошкільної освіти.

Ключові слова: діти дошкільного віку, практичний психолог, вихователь, корекція, батьки, психологічна служба.

The article reveals the theoretical foundations of the methods of work of a practical psychologist in a preschool institution. The analysis of psychological and pedagogical literature on the specified problem is carried out, its urgency is proved. One of the most important stages is the preschool period of life. And that is why the psychological support of the child's development in preschool education, its education and upbringing are of great importance in the future life of each individual. The content of the activity of a practical psychologist of a preschool education institution is the protection of the mental health of all participants in the pedagogical process of preschool education. The main content of the work of a practical psychologist is the problem of the child.

It is revealed and substantiated that one or another age period is sensitive for the development of certain mental processes, properties, psychological qualities of personality, and therefore to a certain type of influences. Therefore, the child at each age needs a special approach.

According to the results of studying the experience of practical psychologists of preschool institutions, it can be argued that their activities are very diverse in their understanding of the importance of their professional activities, forms and methods of its implementation, and it requires psychologists to understand and generalize their tasks and goals.

It is proved that the psychological service acts to increase the efficiency of the educational process, timely identification of difficulties, problems and conditions of individual development, correction of interpersonal relationships of all participants in the pedagogical process, prevention of deviations in individual development and behavior. Its purpose is to maximize the identification of creative abilities of the child and create conditions for their development, the formation of a healthy lifestyle, overcoming crisis life situations and more.

One of the most important tasks of a psychologist is to do everything possible to ensure the humanization of educational work in preschool education. If a psychologist and educator, organizing the activities of the educational process, help children to establish themselves in any result and feel their need in the group - then children will be open and prepared for further life in preschool.

Key words: preschool children, practical psychologist, educator, correction, parents, psychological service.

УДК 37.015.3-051:373.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.1.9>

Журавко Т.В.

викладач-стажист кафедри психології та педагогіки розвитку дитини Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Лемещук М.А.

к.пед.н., доцент, завідувач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку національної освіти активно відроджуються ідеї гуманізації освітнього процесу. Усе більше уваги звертається на особистість дитини, її неповторну індивідуальність, унікаль-

ність, утверджується пріоритет цінності кожної людини. Традиційно в педагогіці основним завданням є всебічний розвиток дитини. Суттєву допомогу навчальним викладачам у вирішенні цього завдання надають практичні психологи.

Виникнення психології як самостійної галузі науки пов'язують із запровадженням специфічних експериментальних методів дослідження, розробка й застосування яких зумовлювалися необхідністю розв'язання практичних завдань. Уважається, що психологія як пояснювальна дисципліна, як один зі способів тлумачення явищ навколишнього світу існує стільки, скільки існують філософія, наука загалом [6, с. 18–20].

Практичний психолог – це спеціаліст у галузі практичної (прикладної) психології, який проводить психологічну практику. Він реалізує свої професійні функції за допомогою специфічних прийомів, методів і технологій, що ґрунтуються на наукових знаннях механізмів функціонування психіки, законів людської поведінки й розвитку.

Основне завдання психологічної практики – допомагати дитині психологічними засобами, корегувати її особистісні риси й структуру особистості, соціальні стосунки, сприяти розкриттю творчого потенціалу, проектуванню її власного життєвого шляху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняна позиція бере початок у роботах К.Д.Ушинського, Л.С.Виготського, Г.С.Костюка. Стверджується єдність розвитку й навчання (виховання), яка означає, що розвиток дитини здійснюється в різноманітній діяльності, організація якої є змістом навчання й виховання [6, с. 18–20].

Л.С. Виготський розглядав певний вік як відносно замкнений період розвитку людини. Значення цього періоду визначається його місцем у циклі розвитку, на якому загальні закономірності розвитку щоразу набувають своєрідного якісного прояву. Вікові особливості вказують на напрям розвитку, спільний для всіх дітей, і мають найхарактерніші риси. Той або інший вік сенситивний щодо розвитку не тільки певних психічних процесів і властивостей, психологічних якостей особистості, але й щодо діяльності певного типу [4].

Постановка завдання. Мета статті – розкрити теоретичні основи методики роботи практичного психолога в закладі дошкільної освіти; здійснити аналіз психолого-педагогічної літератури з означеної проблеми, довести її актуальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Психолог, працюючи в будь-якому закладі дошкільної освіти, вирішує основні завдання практичної психології.

Передусім він відповідає за дотримання психолого-педагогічних умов, найбільш сприятливих для психічного й особистісного розвитку кожної дитини на всіх етапах її дитинства. Він повинен сприяти тому, щоб вікові особливості (або новоутворення) дітей не просто враховувалися, а активно формувалися й були основою подальшого розвитку дитини.

Той чи інший віковий період сенситивний для розвитку певних психічних процесів, властивостей, психологічних якостей особистості, а тому й до певного типу впливів. Тому дитина на кожному віковому етапі має потребу в особливому до себе підході. Саме повноцінне проживання дитиною кожного вікового періоду підготує її до переходу на наступний віковий етап, дасть змогу сформуватися необхідним для цього психологічним новоутворенням [1].

Основними видами діяльності психологічної служби в ЗДО є:

- діагностика – психологічне обстеження дітей, моніторинг змісту й умов індивідуального розвитку дітей, визначення причин, що ускладнюють їх розвиток і навчання;

- корекція – здійснення психолого-медико-педагогічних заходів з метою усунення відхилень у психофізичному та індивідуальному розвитку й поведінці;

- реабілітація – надання психолого-педагогічної допомоги дітям, які перебувають у кризовій ситуації, з метою адаптації до умов навчання й життєдіяльності;

- профілактика – своєчасне запобігання відхиленням у психофізичному розвитку і становленні особистості.

У педагогіці дошкільний вік традиційно розглядався як період, протягом якого психічний та особистісний розвиток дитини мовби «дозріває» до того рівня, що дасть їй змогу організовано перейти до систематичного шкільного навчання. Донедавна багато батьків і вихователів були переконані, що не має сенсу пред'являти які-небудь особливі вимоги до розвитку дитини-дошкільника, якщо вона перебуває в межах вікової норми, що досягнення дитиною 6–7-річного віку автоматично приведе до необхідного рівня шкільної зрілості. Іншою крайністю, що знецінює значення дошкільного дитинства як самостійного й цінного етапу людського життя, є прагнення скоротити його за допомогою раннього навчання дитини [6, с. 19].

Сучасні позиції вчених і практиків погоджуються в розумінні дитинства як фундаменту людського життя. Психолог несе професійну відповідальність за хід і якість особистісного й психічного розвитку маленької дитини, що є дуже складним об'єктом психологічного супроводу.

Специфіка роботи психолога з дошкільниками передусім пов'язана з таким:

- дитина не здатна самостійно заявити про свої проблеми, які лише побіжно проявляються через відставання в розвитку, капризи, агресивність та інші поведінкові прояви;

- запит на психологічну допомогу формується не самою дитиною, а педагогами й батьками, які схильні переносити на неї власні проблеми;

- дитина не може усвідомлено ставити перед собою мету і прагнути до її досягнення;

– несформованість у маленьких дітей рефлексії викликає необхідність «тут і зараз» працювати з переживаннями дитини;

– дитина буде співпрацювати з психологом тільки тоді, коли їй це цікаво;

– розвивальна робота з дитиною дошкільного віку не будується за принципом спеціального розвитку окремих психічних процесів, а спрямована на загальне, максимально повне й різнобічне ознайомлення дитини зі світом предметів, людей і відносин, у ході якого й відбувається її розвиток;

– дитина-дошкільник має потребу в спільній діяльності з дорослими, що зумовлює необхідність участі педагогів і психолога в діяльності дітей;

– робота з дитиною повинна проводитися в зоні не тільки її актуального, а й найближчого розвитку;

Усі перераховані особливості вимагають їх обов'язкового врахування в діяльності психолога.

Психолог покликаний зробити все можливе, щоб забезпечити реальну гуманізацію взаємин дітей і педагогів у закладі дошкільної освіти, замінити звичну орієнтацію персоналу на виконання програм бажанням і прагненням орієнтуватися на дитину, її потреби та інтереси. А це означає передусім відмову від дисциплінарної моделі виховання й перехід до особистісно-орієнтованої. Такий перехід складний, особливо там, де наповнюваність дитячих груп велика, де вихователь працює без помічника. У міру можливості психолог повинен шукати й підказувати керівництву ЗДО шляхи зміни організації життя дітей у групах, розподілу їх на підгрупи за різними критеріями (успішність на заняттях, привабливість тієї чи іншої діяльності, особиста приязнь тощо) [1].

Психолог допомагає вихователям здійснювати індивідуальний підхід у спілкуванні з дітьми. Дослідження дитячих груп та окремих дітей дають багатий матеріал для розуміння проблем інтелектуального й емоційного розвитку, які потребують особливої уваги дорослого. Звичайно, вихователі будуть насамперед звертатися до психолога з приводу дітей, які ускладнюють роботу з групою: агресивних, недисциплінованих. Однак психолог повинен звернути їхню увагу на таких вихованців, які, не будучи перешкодою, відрізняються особистісним неблагополуччям, – сором'язливих, боязких, неуспішних, самотніх. Неможливо передбачити й описати заздалегідь особливості підходу до тієї чи іншої дитини, заходи, які варто вжити для підвищення її емоційного благополуччя. Такі заходи психолог і вихователь виробляють спільно в кожному конкретному випадку [3].

У зв'язку зі специфікою своєї роботи психолог завжди перебуває у взаємодії з педаго-

гами, дітьми та їхніми батьками. Тому серед основних умінь психолога має бути вміння вести розмову, установлювати контакт, викликати довіру.

Організація роботи й психологічної підготовки дітей до навчання в школі й наступності в роботі закладу дошкільної освіти й школи.

Саме одним із періодів психологічної підготовки є криза 3 років.

Вікові кризи – умовна назва перехідних етапів від одного вікового відтинку до іншого, що означає початок переходу від одного етапу психічного розвитку до іншого. Вікова криза виникає на стику двох вікових етапів і знаменує собою завершення попереднього вікового періоду й початок наступного. Сутністю кожної вікової кризи є перебудова характеру в внутрішнього.

Психологи називають кризою в дитини проблемний період при переході від одного етапу розвитку до іншого. Оскільки розвиток маленької людини відбувається зазвичай нерівномірно, такі переходи можуть супроводжуватися конфліктністю, впертістю, бажанням протистояти й суперечити всім проханням батьків.

Дитячий психолог Ніна Гладських розповідає, що батькам варто бути особливо уважними в спілкуванні з дітьми в наступні періоди їх дорослішання:

Перші 6–8 тижнів життя. У цей період на фізіологічному рівні малюк повинен навчитися самостійно дихати, зігрівати себе, їсти й перетравлювати їжу. І при цьому він позбавлений основних засобів спілкування, гостро потребує допомоги та підтримки батьків. Тримати на ручках, обіймати, годувати грудьми, захищати від тривоги і стресів – власне кажучи, це все, що потрібно маленькій людині в цей час.

12–18 місяців. Головні моменти, які призводять до розвитку нових стосунків дитини зі світом в цей період, – навчання ходьби й мови. Водночас дитина починає розуміти, що в мамі є й власні інтереси, окрім неї, і починає побоюватися, що її загублять чи кинуть.

У цьому ж віці дитина виявляє свої перші дорослі рішення, часто протиставляючи себе іншим. Дуже важливо усвідомити, що ваш малюк уже не та безпорадна істота, якою був ще недавно, і трохи відпустити його, дати змогу розвиватися у власному темпі.

2–4 роки. Це так звана «криза 3 років». Дитина важко керована, її поведінка майже не піддається корекції. Вона говорить «я сама» і «я хочу» й робить усе навпаки. Відмова в будь-якому проханні викликає реакцію протесту.

Не треба сердитися на дитину, намагатися «зломити» її, відповідати на її крик криком, тим більше карати. Така позиція дорослих може лише закріпити неправильну поведінку, а іноді й дати поштовх формуванню негативних рис характеру.

Знайдіть у собі сили терпляче поставитися до тупання ногами чи крику. Переключіть увагу дитини на щось, що не має стосунку до цієї ситуації. Якщо позиція дорослих правильна, подібні порушення в поведінці дитини зазвичай через півроку-рік проходять.

6–8 років. Ця вікова криза збігається з періодом інтенсивного фізичного зростання, удосконалення тонкої моторики рук, розвитку низки складних нервово-психічних функцій. І якраз у цей напружений для організму час змінюється соціальний статус дитини – вона стає школярем.

Дитина стає дуже тривожною, боїться запізнитися до школи, щось зробити не так, у неї порушується апетит, особливо вранці, з'являється нудота й навіть блювота. В інших випадках дитина, навпаки, не хоче вставати, одягатися, щоб іти на заняття, забуває завдання, не може пристосуватися до дисципліни, не відповідає на запитання вчителя [6, с. 18–20].

Терапевтичний потенціал, що допомагає дитині почуватися в безпеці, зосереджений якраз у сім'ї. Завдання психолога полягає в тому, щоб допомогти батькам його розкрити й правильно спрямувати.

Дбаючи про ефективну роботу з батьками, практичний психолог повинен мати у своєму арсеналі різноманітні форми роботи та використовувати їх для ефективного налагодження контакту з родинами.

Для поліпшення самопочуття дітей велике значення має участь батьків у житті ЗДО. Це не просто налагодження більш тісного зв'язку із сім'єю, а такі форми, як відвідування батьками групи в будь-який час, присутність їх на заняттях, участь в іграх, прогулянках, святах, днях народження.

Не всі батьки, проте, достатньою мірою підготовлені до участі в житті закладу дошкільної освіти, у складних випадках психолог може виступати як посередник при спілкуванні вихователя із сім'єю, у залученні її до більш тісного контакту з педагогами і дітьми. Найчастіше психологу необхідно самому налагоджувати контакт із батьками, так як їхня психологічна та педагогічна підготовка бажає бути кращою [5, с. 45].

Взаємодія психолога з батьками зазвичай починається з ознайомчої бесіди при прийнятті дитини в ЗДО. У бесіді виявляються ставлення батьків до вступу дитини в дитячий садок, їхні побажання до роботи вихователів, передбачуваний ступінь участі в роботі установи, установлюються партнерські, доброзичливі взаємини батьків із психологом.

Завдання роботи з батьками – підвищення рівня їхньої психологічної грамотності, комунікативної компетентності, розв'язання їхніх особистісних проблем, що накладають відбиток на тип сімейного виховання.

Робота з батьками на корекційному етапі може здійснюватися у двох формах – у формі власне корекційної роботи й у формі кураторства випадку. Корекційна робота припускає проведення психологом корекційних занять із дітьми, а якщо буде потреба, то з їхніми батьками з використанням спеціальних методів і прийомів. Кураторство випадку припускає систематичний контроль психолога за ходом подальшого розвитку дитини, консультування батьків про форми й способи спілкування з дитиною, види занять і методи проведення.

Можна відзначити, що роль психолога у взаємодії з батьками різноманітна й пов'язана з індивідуальними особливостями кожного дошкільника, проте безсумнівно, що в дитячому закладі він передусім представляє інтереси дитини, займає активну позицію щодо неї, прагне домогтися максимального взаєморозуміння і взаємодії з батьками та вихователями на користь дитині.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, практичний психолог має справу з дітьми різного віку. Він спостерігає за ними в процесі їхнього розвитку. На очах психолога діти переходять від одного ступеня онтогенезу до іншого, більш високого. Допомогти їм у цьому – одне з найскладніших завдань психолога.

Відомо, що практичний психолог закладу дошкільної освіти має справу з вихователями, батьками та дітьми, що мають різний статус, освіту тощо. Причому кожна людина, з якою взаємодіє психолог, індивідуальна, унікальна, володіє тільки їй властивими рисами і якостями особистості, але важливо усвідомити той факт, що індивідуальність психолога безпосередньо впливає на його професійну майстерність. У зв'язку з цим не можна не погодитися з висловлюванням І.В. Дубровіної: «Практичний психолог якоюсь мірою визначає «зону найближчого розвитку» людей, які його оточують. Діапазон цієї «зони» може бути вельми широким».

Отже, психологічна служба закладу дошкільної освіти має формувати й розвивати дитину всесторонньо, створювати сприятливі умови для цього, навчати знань, умінь і навичок, а також психологічно готувати дитину до школи та займатися питанням адаптації й дезадаптації дошкільників, урахування їхніх психофізіологічних особливостей [2, с. 65].

Учені вважають, що головним досягненням у розвитку дитини наприкінці дошкільного віку є те, що багато психічних процесів стають керованими, підконтрольними свідомості. Оволодіння дитиною доволіно керувати своїми рухами та діями є найголовнішим показником її готовності до школи.

Тому тільки глибокі знання загальних закономірностей психічного розвитку дитини, чинників, що сприяють формуванню її особистості

на різних вікових етапах, дають змогу вихователю та психологу чітко з'ясувати, на що варто звернути увагу, щоб успішніше здійснювати керівництво виховним процесом у закладі дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Демчук О. Методика роботи практичного психолога. Умань, 2011. С. 41–50.
2. Дубровіна І. Практична психологія освіти : навчальний посібник. 4-те видання. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 592 с.
3. Максименко С., Ільїна Т. До проблеми розробки освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 1999. № 1. С. 2–6.
4. Марінушкіна О. Порадник практичного психолога. Харків : Вид. група «Основа», 2007. С. 57–60.
5. Марінушкіна О. Практичний психолог у дошкільному закладі : методичні рекомендації. Харків : ХОНМІБО, 2004. 96 с.
6. Панок В., Титаренко Т., Чепелєва Н. Основи практичної психології. Підручник. Київ : Либідь, 1999, 536 с.